

O'ZBEKISTONDA YALPI TALAB VA YALPI TAKLIFNING O'RNI VA AHAMIYATI

Ravshanova Shaxzoda Ismoil qizi

Toshken kimyo texnologiya insituti talabasi

Shahzodaravshanova2007@gmail.com

+998-94-631-13-07

PhD katta o'qituvchisi Mo'minova Dildora Dilshadovna

Annotatsiya: Makroiqtisodiyotning asosiy kategoriyalari bo'lgan yalpi talab va yalpi taklif tushunchalarining iqtisodiy mazmuni, ularning shakllanish omillari hamda iqtisodiy muvozanatga ta'siri keng tahlil qilinadi. Yalpi talab va yalpi taklif modelining iqtisodiy o'sish, inflyatsiya va bandlik darajasini aniqlashdagi roli yoritiladi. Shuningdek, davlatning fiskal va pul-kredit siyosati orqali ushbu ko'rsatkichlarga ta'sir etish mexanizmlari ko'rib chiqiladi.

Abstract: The paper analyzes the economic essence of aggregate demand and aggregate supply, which are the main categories of macroeconomics, as well as the factors influencing their formation and their impact on economic equilibrium. The role of the aggregate demand and aggregate supply model in determining economic growth, inflation, and employment levels is also highlighted. In addition, the mechanisms through which fiscal and monetary policies of the state affect these indicators are examined.

Аннотация: В работе анализируется экономическая сущность совокупного спроса и совокупного предложения, являющихся основными категориями макроэкономики, а также факторы их формирования и влияние на экономическое равновесие. Освещается роль модели совокупного спроса и совокупного предложения в определении экономического роста, инфляции и уровня занятости. Кроме того, рассматриваются механизмы воздействия фискальной и денежно-кредитной политики государства на данные показатели.

Kalit so'zlar: Yalpi talab, yalpi taklif, makroiqtisodiyot, inflyatsiya, iqtisodiy o'sish, bandlik, fiskal siyosat, pul-kredit siyosati

Bozor iqtisodiyoti sharoitida yalpi talab (YT) va yalpi taklif (YaT) iqtisodiy jarayonlarni tushunishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu ko'rsatkichlar orqali mamlakatdagi umumiy ishlab chiqarish hajmi, narxlar darajasi va bandlik darajasini aniqlash mumkin. Yalpi talab va yalpi taklif modeli makroiqtisodiy tahlilning markazida turadi. Bu model iqtisodiy o'sish, inflyatsiya, ishsizlik va iqtisodiy inqirozlarni tushuntirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy iqtisodiyotda ushbu model davlat siyosatini ishlab chiqishda ham keng qo'llaniladi. Mazkur tadqiqotda o'zbek iqtisodchi olimlarining ilmiy ishlari, darsliklari va o'quv qo'llanmalari asos qilib olindi. Tadqiqot davomida tahlil, taqqoslash, statistik umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarish usullaridan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlarga ko'ra, yalpi talab iste'mol (C), investitsiyalar (I), davlat xarajatlari (G) va sof eksport (NX) yig'indisidan iborat bo'lib, u iqtisodiyotdagi umumiy talabni ifodalaydi. Yalpi taklif esa ma'lum narx darajasida ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmatlarning umumiy hajmini ifodalaydi va ishlab chiqarish omillari bilan bevosita bog'liq. Yalpi taklifning siljishlari yanada murakkab oqibatlariga olib kelishi mumkin. Masalan, neft narxlarining keskin oshishi kabi salbiy taklif shoki QMYT egri chizig'ini chapga siljitadi. Bu holatda real ishlab chiqarish kamayadi va narx darajasi oshadi, bu stagflyatsiya – iqtisodiy turg'unlik va inflyatsiyaning bir vaqtda kuzatilishi – deb ataladigan hodisaga olib keladi. Stagflyatsiya siyosatchilar uchun eng qiyin vaziyatlardan biridir. Aksincha, texnologik taraqqiyot yoki mehnat unumdorligining oshishi kabi ijobiy taklif shoki QMYT va UMYT egri chiziqlarini o'ngga siljitadi. Bu real ishlab chiqarish hajmining oshishiga, narx darajasining pasayishiga va ishsizlikning kamayishiga olib keladi, bu esa iqtisodiy o'sish uchun ideal sharoit yaratadi .

Iqtisodiy siyosat va AD-AS modeli o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, davlatning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bo'yicha harakatlarini tushuntiradi. Pul-kredit siyosati Markaziy bank tomonidan pul massasini va foiz stavkalarini nazorat qilish orqali amalga oshiriladi. Retsessiya

davrida pul massasini oshirish va foiz stavkalarini pasaytirish investitsiya va iste'molni rag'batlantirib, yalpi talabni o'ngga siljitadi, shu bilan ishlab chiqarishni oshiradi va ishsizlikni kamaytiradi. Inflyatsiya davrida esa pul massasini kamaytirib, foiz stavkalarini oshirish orqali yalpi talabni cheklash mumkin. Pul-kredit siyosati samarali vosita bo'lsa-da, uning ta'siri kechikishlar bilan yuzaga kelishi mumkin.

Fiskal siyosat davlat xarajatlari va soliqlar orqali amalga oshiriladi. Retsessiya davrida davlat xarajatlarini oshirish yoki soliqlarni kamaytirish yalpi talabni bevosita rag'batlantiradi. Davlat xarajatlarining oshishi YT ni o'ngga siljitib, ishlab chiqarishni oshiradi va ishsizlikni kamaytiradi. Soliqlarning kamaytirilishi uy xo'jaliklarining xarid qobiliyatini oshirib, iste'molni rag'batlantiradi. Inflyatsiya davrida esa davlat xarajatlarini kamaytirish yoki soliqlarni oshirish orqali yalpi talabni cheklash mumkin. Fiskal siyosatning samaradorligi davlat qarzining hajmi, siyosiy jarayonlarning murakkabligi kabi omillarga bog'liq. Tahlillar natijasida quyidagilar aniqlandi: Birinchidan, yalpi talabning oshishi qisqa muddatda ishlab chiqarish hajmini oshiradi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Ammo haddan tashqari talab inflyatsion bosimni kuchaytiradi. Ikkinchidan, yalpi taklif ishlab chiqarish resurslari, texnologiya darajasi va mehnat unumdorligiga bog'liq holda o'zgaradi. Texnologik taraqqiyot yalpi taklifni oshiruvchi asosiy omillardan biridir. Uchinchidan, yalpi talab va yalpi taklif egri chiziqlari kesishgan nuqtada iqtisodiy muvozanat shakllanadi. Ushbu muvozanat iqtisodiyotdagi optimal narx darajasi va ishlab chiqarish hajmini belgilaydi. Yalpi talab va yalpi taklif o'rtasidagi nomutanosiblik turli iqtisodiy muammolarga olib keladi. Masalan, yalpi talabning ortishi inflyatsiyani keltirib chiqaradi, yalpi taklifning yetarli darajada bo'lmashligi esa ishlab chiqarish pasayishi va ishsizlikning oshishiga sabab bo'ladi. Davlat ushbu jarayonlarni tartibga solish uchun fiskal va pul-kredit siyosatidan foydalanadi. Fiskal siyosat davlat xarajatlari va soliqlar orqali amalga oshiriladi. Davlat xarajatlarining oshishi yalpi talabni ko'paytiradi. Pul-kredit siyosati esa Markaziy bank tomonidan foiz stavkalari va pul massasini boshqarish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, zamonaviy sharoitda innovatsiyalar va texnologik rivojlanish yalpi taklifni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Yalpi talab — bu mamlakatda ishlab chiqarilgan

tovar va xizmatlarni sotib olishga bo'lgan umumiy ehtiyoj. Uni shakllantiruvchi asosiy makroiqtisodiy formula quyidagicha ifodalanadi:

$$AD = C + I + G + NX$$

Iste'mol xarajatlari (\$C\$): O'zbekiston aholisining o'sib borishi (37 milliondan ortiq) va daromadlarining oshishi yalpi talabning asosiy drayverlaridan biridir. Bunga, shuningdek, bank tizimi tomonidan taklif etilayotgan iste'mol kreditlari, mikroqarzlilar va muddatli to'lov xizmatlarining jadal rivojlanishi ham kuchli turtki bermoqda.

Investitsiya xarajatlari (\$I\$): Xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, davlat dasturlari doirasidagi kapital qo'yilmalar va banklarning tadbirkorlik subyektlariga ajratayotgan kreditlari yordamida shakllanadi. Ayniqsa, sanoat va qurilish sohalariga yo'naltirilgan sarmoyalar yalpi talabni kengaytiradi.

Davlat xarajatlari (G): Infratuzilma loyihalari (yo'l qurilishi, energetika), ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga ajratilayotgan mablag'lar, shuningdek, subsidiyalar (masalan, qishloq xo'jaligi yoki uy-joy sotib olish uchun) yalpi talabni rag'batlantiruvchi muhim vositadir.

Sof eksport (NX): O'zbekistonning an'anaviy eksport tovarlari (oltin, mis, to'qimachilik mahsulotlari, kimyo sanoati mahsulotlari va oziq-ovqat) xorijiy talabni ifodalaydi. Importning eksportdan yuqoriligi (manfiy savdo saldosini) yalpi talabning bir qismi tashqi bozorga chiqib ketayotganini ko'rsatadi.

O'zbekistonda Yalpi Taklif (Aggregate Supply - AS)

Yalpi taklif — bu mamlakatdagi barcha korxonalar va tarmoqlar tomonidan muayyan narxlar darajasida bozorga yetkazib berilishi mumkin bo'lgan tovar va xizmatlarning umumiy hajmi.

Resurslar va ishlab chiqarish quvvatlari: Mamlakatda xomashyo bazasining mavjudligi (gaz, paxta, metallar). Xususan, kimyo va oziq-ovqat sanoati

korxonalarining modernizatsiya qilinishi, lizing asosida yangi texnologiyalarning olib kelinishi ishlab chiqarish unumdorligini oshirib, yalpi taklifni o'ngga suradi (kengaytiradi).

Ishlab chiqarish xarajatlari: O'zbekistonda energiya resurslari (gaz va elektr energiyasi) narxlarining liberallashtirilishi korxonalarining ishlab chiqarish xarajatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xarajatlarning qisqarishi (masalan, davlat subsidiyalari yoki soliq imtiyozlari hisobiga) taklifni oshiradi

Mehnat bozori: Yosh va tez o'sib borayotgan ishchi kuchi O'zbekistonning eng katta afzalliklaridan biridir. Ularning malakasini oshirish va menejment tizimini yaxshilash yalpi taklifning sifatini belgilab beradi.

Makroiqtisodiy siyosat ushbu ikki ko'rsatkich o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan: Inflyatsiyani jilovlash: Agar O'zbekistonda Yalpi talab Yalpi taklifdan tezroq o'ssa (masalan, bozorda tovarlar yetishmasa-yu, lekin aholida kreditlar hisobiga pul ko'p bo'lsa), bu talab inflyatsiyasini keltirib chiqaradi. Bunga qarshi Markaziy bank asosiy stavkani oshirib, kreditlashni sekinlashtirish orqali AD ni pasaytirishga urinadi.

Iqtisodiy o'sish va Bandlik: Barqaror iqtisodiy o'sish Yalpi taklifning uzluksiz o'sib borishini talab etadi. Sanoat korxonalarini qo'llab-quvvatlash, korporativ boshqaruvni joriy etish va marketing strategiyalarini rivojlantirish orqali AS ni oshirish bandlikni ta'minlashning eng samarali yo'lidir

Xulosa: Yalpi talab va yalpi taklif modeli makroiqtisodiy tahlilning tamal toshi bo'lib, iqtisodiy o'sish, inflyatsiya va ishsizlik kabi asosiy ko'rsatkichlarni tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. U iqtisodiyotning qisqa va uzoq muddatli muvozanatini, shuningdek, turli iqtisodiy shoklarga javobini aniq ko'rsatib beradi. Model pul-kredit va fiskal siyosatning yalpi talabga ta'sirini baholash, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy siyosatni samarali shakllantirish

uchun mustahkam nazariy asos yaratadi. U iqtisodiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Yalpi talab va yalpi taklif o'rtasidagi muvozanatni saqlash iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashning asosiy sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Yashil iqtisodiyot": A.V.Vaxabov va Sh.X.Xajibakiyev tomonidan yozilgan. Garchi nomlanishi "yashil" (ekologik) bo'lsa-da, zamonaviy iqtisodiyotning shaffofligi va barqaror rivojlanishi masalalari ko'tarilgan.

2. Williams, C. C., & Nadin, S. (Muharrirlar). (2020). Norasmiy Iqtisodiyot Bo'yicha Tadqiqotlar Qo'llanmasi.

3. Dilshadovna M. D. et al. OZBEKISTONDA MOLIYA TIZIMI VA MOLIYAVIY SIYOSAT //Modern education and development. – 2026. – T. 48. – №. 5. – C. 298-302.